

Aki keres, az talál?

Kutatás és információszerzés a digitális korban könyvtáron innen és túl

2. rész

PERJÉSI Vera

1. Kutatás és ismeretszerzés megváltozott környezetben

A korunkra jellemző trendek kifejtésekor* érintőlegesen már ejtettem szót arról, hogy az információtechnológiai forradalom hatására átalakuló pszichés és kognitív működésünk miként szolgálhatja a jövőben a könyvtárak megújulását a digitális kor elvárásainak megfelelően. A továbbiakban részletesebben áttekintem a könyvtárak előtt álló kihívásokat, majd a szakirodalom alapján javaslatokat fogalmazok meg azok megoldására. Ezek az ötletek semmiképp nem jelentenek univerzális, bárhol bevethető

gyógymódot a könyvtárak sokrétű problémáira. A felvetett kérdések leginkább a szakkönyvtárak munkájához kapcsolódnak, így a rájuk adott válaszok is szakkönyvtári környezetben működhetnének optimálisan, ám ott is csak a helyi sajátosságok figyelembevételével. Elsődleges célom tehát nem a „biztos recept” megosztása kollégáimmal, hanem a gondolatébresztés, a szakmai fantázia beindítása. Azt is láttatni szeretném, hogy a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás nem jelenti a könyvtár küldetésének és értékrendjének feladását. Épp ellenkezőleg, meggyőződésem, hogy az internet uralta információs környezet kivételes esélyt kínál számunkra a tudás akadálytalan terjesztésére,

* Ez az írás a Könyvtári Figyelő 2012. 1. számában megjelent *Aki keres, az talál? Kutatás és információszervezés a digitális korban könyvtáron innen és túl* című tanulmány folytatása.

illetve az elmélyült ismeretszerzés és a minőségi alkotótevékenység előmozdítására.

1.1. Forrás- és formátumgazdagság

A személyi számítógépek és az internet, majd a mobil számítástechnikai eszközök elterjedése óriási formai gazdagságot eredményezett az információátvitel területén.¹ A technológiai hype-kultúrának köszönhetően szinte havonta kerülnek piacra egyre kompetensebb, gyorsabb és ergonomikusabb gépek, amelyek mind kényelmesebbé teszik számunkra az információ felkutatását és feldolgozását. Ráadásul ezek az eszközök közvetve, közvetlenül sorra termelik ki a rájuk optimalizált alkalmazásokat és tartalmakat, nem egyszer új műfajokat teremtve ezzel. Az új műfajok népszerűvé válása (pl. a Twitter „villámblogja”) aztán újabb közfejlesztést indít el (pl. mobil közösségi alkalmazások), amely később újból visszahat a műfaji kínálatra. A nyomtatott információ rögzítés által biztosított formátumstabilitás megszűnése és a viszonylag állandó műfaji választék drámai kibővülése azt eredményezte, hogy a tudás előállítói, alkalmazói és közvetítői számára ma már nem csupán az általuk gyártott vagy használt tartalom minősége, hanem annak megjelenési formája is központi kérdéssé vált. Különösen igaz ez a könyvtárak tekintetében, hiszen azoknak a tudás központjaiként az ismeretek lehető legteljesebb spektrumát képesnek kell lenniük feldolgozni és szolgáltatni, bármilyen formában nyilvánuljanak is meg.

A könyvtárak mindig is egyszerre töltötték be az emberi civilizáció által felhalmozott tudás közvetítőinek, illetve a technikai fejlődéssel mind korszerűbbé váló információhordozó eszközök elsődleges terjesztőinek szerepét. Míg azonban a nyomtatott tudás világában e két szerepkör könnyedén megfér egymás mellett, a 20. század kilencvenes éveiben bekövetkezett információtechnológiai robbanás egyfajta tudathasadásos állapotot idézett elő a könyvtáros társadalomban. A papíralapú dokumentumok² korában a tartalom (kép, szöveg) és a technológia (könyv) az

évszázadok során összeforrt és olyan egységet alkotott, melyet az olvasó és a könyvtáros egyaránt készen kapott azáltal, hogy mindannyian beleszülettek a könyvkultúrába. Ráadásul az információhordozó eszköz és a benne lévő tartalom fizikai értelemben nem vált el egymástól, hanem egyazon tárgyként (könyv) jelent meg. A technológia, azaz a könyvnyomtatás maga pedig a felhasználó szempontjából csupán annyiból volt releváns, hogy annak segítségével könnyebben, gyorsabban és olcsóbban hozzáfért a tudáshoz. Az a tény, hogy a tartalom és a technológia voltaképp az információ rögzítésének két nagyon is élesen elkülönülő aspektusa, amelyek kezelése eltérő hozzáállást és munkaszervezést követel az ismeretterjesztői lánc minden szereplője részéről (a létrehozótól a könyvtárig), csupán akkor vált nyilvánvalóvá, amikor az információtechnológia egyszerűen leválasztotta a könyv tartalmát annak hordozójáról.³ Az információ virtuális térbe való áthelyeződésének pusztán lehetősége konkrétumból egy csapásra absztrakcióvá változtatta az írott szöveg tartalmát, az ezzel egyidejűleg születő technológia pedig még annál is kevésbé megragadható idegen közegként nyomult be az emberiség életébe, fenekestül forgatva fel elsősorban az információ előállítóinak (szerzők), legjellemzőbb fogyasztóinak (tanulók és tudósok) és közvetítőinek (kiadók és könyvtárak) életét.

Az idő előrehaladtával természetesen egyre otthonosabban érezzük magunkat ebben a szétszakadt információs közegben, és lassan megtanulunk formátum-független módon tekinteni a tartalomra, egyre inkább képessé válva annak eldöntésére, mely tanulási, kutatási helyzetben mely formátum használata optimális. Különösen igaz ez a digitális bennszülöttekre, akik magától értetődő módon váltogatják, elektronikus információhordozó-eszközeiket és ösztönösen érzik, hogy az adott feladat elvégzésére melyik a legalkalmasabb. Az idősebb korosztálynak persze tudatosan kell elsajátítania ezt a képességet az információtechnológiai írástudás tanulásának részeként. Ez a gyakorlatban nem is annyira a kereskedelmi forgalomban lévő eszközök és az

általuk támogatott fájlformátumok megismerését jelenti, mint inkább annak az alkalmazkodóképességnek és nyitottságnak a kifejtését magunkban, amely képessé tesz bennünket a gyorsan változó technológiák megértésére és kreatív használatára.

A technológiai progresszivitás és az innovatív szellem meggyökeresedése nélkülözhetetlen a könyvtár célközönségének megtartásához, amely egyre nagyobb arányban fordul könyvtáron kívüli forrásokhoz⁴ a szükséges információk felkutatása érdekében. Márpedig ez azon túl, hogy alacsonyabb kutatási színvonalat, hosszabb távon pedig könyvtárbezárásokat eredményezhet, azzal jár együtt, hogy közpénzből fenntartott, gyakran felbecsülhetetlen értékű fizikai gyűjtemények és borsos áron előfizetett elektronikus adatbázisok maradnak kihasználatlanul. Márpedig az olvasók elvesztésének és a könyvtár kutatási láncból való kiszorulásának máig tartó folyamata épp akkor kezdődött, amikor (látva a könyvtári források és a keresésre rendszeresített eszközök korszerűtlenségét) a felhasználók egyre inkább úgy érezték, a könyvtár nem tud érdemben többet nyújtani a webes forrásoknál. Nyilvánvalóan mindenki tudta, hogy ez a könyvtárban rendelkezésre álló tudás mennyiségének és rendszerezettségi fokának tekintetében nem állja meg a helyét, mivel azonban az olvasók igényeihez mérten a hozzáférés e tudáshoz túlzottan időigényesnek és rugalmatlannak bizonyult, végső soron úgy értékelték, a „neten” található információ elérhetőbb, tehát hasznosabb. Ebből következik, hogy a könyvtár elsődleges feladata ma már nem merülhet ki abban, hogy kiváló szakirodalmat gyűjt és előfizet gazdag folyóirat-adatbázisokra, hanem korunk műfaji, eszköz- és formátumgazdagságát figyelembe véve, az olvasói igények változásával összhangban új módokat kell találnia a könyvtári források használatának megkönnyítésére. Úgy is mondhatnánk, hogy a vitrinbe zárt tudáshoz most kulcsot kell adnunk olvasóinknak, mégpedig olyan kulcsot, amivel gyakran és szívesen nyitogatják a zárat.

E cél azonban csak akkor érhető el, ha – leki-

csinyló elutasításuk helyett – felismerjük az egyre tökéletesedő internetes keresés hatására átalakult tanulási, kutatási szokások és az azok nyomán jelentősen megemelkedett felhasználói igények jelentőségét, és megpróbálunk azonosulni velük, amikor könyvtári kutatást támogató módszereket és eszközöket dolgozunk ki. El kell fogadnunk, hogy a kutatók elvárásai a 21. században rendkívül magasak. Percek alatt szeretnének megfelelően szűk és nagyon releváns találati halmazt kapni lehetőleg úgy, hogy egyetlen keresőkérdéssel minden forrást áttekintenek. Az általuk elképzelt ideális keresőfelület mindemmellett letisztult, ám kifinomult keresésszűkítő funkcióval rendelkezik, és szükségszerűen teljes szövegű elérést biztosít a találatokhoz. Azaz a Google gyorsaságának, könnyen kezelhetőségének és integratív jellegének megtartásával kívánunk egy szakirodalmi adatbázis releváns és megbízható teljes szövegű forrásaihoz eljutni.⁵ Az itt felsorolt elvárásokat kiegészíthetjük a távelérés és a különböző eszközökre való optimalizáltság igényével is, amely lassan alapkövetelménnyé válik a könyvtárhasználók körében. Nem szabad elutasítanunk ezeket a lehetőségeket attól való félelmünkben, hogy még több olvasót veszítünk, ha megszüntetjük a könyvtárhasználat helyhez kötöttségét. A könyvtárba ugyanis egyre kevésbé egyéni kutatás lefolytatása céljából járnak a látogatók, hanem egyre inkább azért, hogy a tudományterületeken átívelő, közösségi tanulás és felfedezés élményében részesüljenek.

A kutatás és ismeretszerzés szempontjából a digitális kor egyik meghatározó problémája, hogy túl sok információ⁶ áll rendelkezésünkre, nemcsak tartalmi, hanem műfaji és formai értelemben is. Ez az információtechnológiai burjánzás oda vezetett, hogy eszközeink révén az információ egy kattintással mindenhol elérhető, ami sokak számára megkérdőjelezi a könyvtárak létjogosultságát. A nyomtatott dokumentumok kutatásban játszott szerepének háttérbe szorulásával az ismeretszerzés egységes formanyelve és helyhez kötöttsége is halványulni kezdett, szintén a könyvtárak nélkülözhetőségének látszatát keltve ezáltal. A kialakult helyzet

kezelésére az egyetlen életképes megoldás, ha (ráérezve az idők szavára és a tőlünk elpártoló olvasók igényeire) reális alternatívát kínálunk az egyre gyarapodó és mind egyszerűbben elérhető webes forrásokkal szemben. E feladat részeként olvasóink elvárásainak megfelelően újra kell értelmeznünk egyrészt gyarapítási, és tartalomszolgáltatási gyakorlatunkat, másrészt olyan kutatást támogató többlétszolgáltatásokat kell bevezetnünk, amelyek javítják az eddig konkurenciaként kezelt internetes keresés színvonalát és megbízhatóságát, ily módon konstruktívan kiegészítik a szakirodalmi kutatást, nem utolsósorban pedig újra vonzóvá teszik a könyvtárhasználatot.

1.1.1. Új szempontok a gyűjteménykezelésben

A gyűjteménykezelés (collection management) azon tevékenységek összessége, melyek révén a könyvtár gyarapítja, karbantartja és szolgáltatja az általa birtokolt, előfizetett vagy saját erőből létrehozott nyomtatott és elektronikus dokumentumok gyűjteményét. Egy szakkönyvtár állományában ezek a dokumentumok négy fő funkcionális kategória egyikeként jelennek meg: 1) oktatást támogató kézikönyvek és tankönyvek, 2) kutatási eredmények közzétételét szolgáló tudományos publikációk, 3) kutatómunkát támogató elsődleges források, 4) ismeretterjesztést és kutatómunkát egyaránt támogató adatok.⁷ E tipizálás a könyvtárban található forrásokat felhasználásuk módja szerint csoportosítja, amely talán az egyetlen időállónak tűnő szempont a szakkönyvtári állomány rendszerezésére, tekintve, hogy adott szakkönyvtár célközönségének összetétele lényegében változatlan marad. Ezzel a szakkönyvtár gyűjteménykezeléséhez kapcsolódó állandó elemek sora véget is ért, minden más tényező bizonytalan.

Jelentős változást hozott a könyvtárak életében a számukra biztosított anyagi források csökkenése a tudományos folyóiratok árának drasztikus emelkedése mellett.⁸ E tendencia sajnálatos eredménye, hogy a szakkönyvtárak könyvvállományuk gyarapításának rovására, és sokszor

erőn felül tartották és tartják fenn előfizetésüket a szakfolyóiratokra. Ez az intézményi politika mindaddig indokoltnak tűnt, amíg nem léteztek alternatívák a szakperiodikák előfizetésére. A nyílt tudomány térnyerésével az egyre elfogadottabb Open Access (nyílt hozzáférésű) publikálási gyakorlat nyomán azonban lehetővé válik a folyóirat-előfizetések rendszerének újragondolása. Ez nem pusztán azt jelenti, hogy a könyvtáraknak törekedniük kell a szabad hozzáférésű tudományos publikációk gyűjtésére és archiválására, hanem azt is, hogy különféle intézményi partnerkapcsolatokon keresztül maguk is részesévé válnak a szabadon elérhető tudományos művek előállításának és közzétételének. Az egyetemi könyvtárak esetében kézenfekvő az egyetemi kiadókkal, illetve az egyetemen kutató szerzőkkel való együttműködés oly módon, hogy a kutatók és kiadók által előállított tartalmat integrálják, és megalkotják az annak közzétételéhez szükséges infrastruktúrát⁹. Ez az infrastruktúra többek között jelentheti egy *nyílt archívum* létrehozását nyílt forráskódú, önálló archiválásra alkalmas szoftver (self-archiving software) alkalmazásával. Ennek támogatására szolgál az Open Archive Initiative szabvány, amely lehetővé teszi, hogy a különböző tudományos publikáció-archívumok megosszák egymással a metadataikat¹⁰. A „háziilag” archivált tudományos publikációk közzététele jellemzően könyvtári feladat lehetne, ám körültekintést igényel. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy az ily módon kereshetővé vált tartalom nem lektorált (peer-reviewed), illetve egy efféle adatbázis soha nem lehet teljes, hiszen a kutatók csak egy bizonyos köre hajlandó a „szabályos” publikálás előtt megosztani munkáját másokkal.¹¹ A nyilvánvaló hátrányok ellenére a könyvtárnak hosszú távon mindenképp az ilyen jellegű tudományos kollaboráció élére kell állnia, hiszen a könyvtáraknak, egyetemeknek és kutatóintézeteknek közös érdeke, hogy a tudományos szakirodalom egy helyen, egységes formátumban váljon elérhetővé a szakemberek és végső soron a közvélemény számára is. Nem mellesleg az Open Access publikálás támogatásával a

könyvtárak több anyagi forrást szabadíthatnak fel monográfiák, kézikönyvek és tanulmánykötetek vásárlására, amire égető szükség volna, tekintettel arra, hogy ezek nyílt hozzáférésű változatai csak igen szűk körben érhetők el, ugyanakkor tipikusan olyan dokumentumtípusokról van szó, amelyeket nem szeretnek a kutatók elektronikus eszközökön olvasni. Szintén a nyílt hozzáférést segíti elő a szerzői jog által nem védett, ritka dokumentumok digitalizálása, hiszen így olyanokhoz is eljuthatnak egyes gyűjtemények, akiknek azelőtt helyben olvasásra esélyük sem volt. A digitalizálás azonban a jogvédett dokumentumok esetében is számos előnnyel jár. Az állományvédelem, a hosszú távú megőrzés, a kereshetőség vagy az akadálymentesség csupán néhány ezek közül. Nem véletlen, hogy hazánkban és külföldön egyaránt óriási összegeket fordítanak kulturális örökségünk digitalizálására. Nem csak azért érdemes elektronikus formátumba konvertálni a könyvtári állományt, mert ezzel megóvhatjuk a nyomtatott verziót, vagy mert olvashatóvá tehetjük gyűjteményünket például látássérültek számára, melyek nem elhanyagolható tényezők. A digitalizálás egyik legnagyobb érdeme az, hogy böngészhetővé, vagyis megismerhetővé teszi a könyvtár gyűjteményeit, így növelve annak kihasználtságát. *Shiyali Ramamrita Ranganathan* könyvtártudományra vonatkoztatott, szállóigévé vált öt törvénye bár 1931-ben született, mégis olyan érzésünk támad, mintha a digitalizált könyvtárakról szólna.¹² A digitális kort megelőzően ezek a törvények a gyakorlatban gyakran nem teljesültek, hiszen hiányoztak azok a hatékony eszközök, amelyekkel megfelelő alapossgal kutathattunk a könyvtári állományban. Sőt, még az elektronikus könyvtári katalógus sem tette lehetővé, hogy „minden olvasó megtalálja a maga könyvét”. A digitális könyvtár ellenben egészen új dimenziókat nyitott az olvasó számára a könyvtárban fellelhető tudás feltérképezésére azáltal, hogy a dokumentumok egész tartalma, kiszabadulva eredeti hordozójának börtönéből a maga teljességében kereshetővé vált. A kulcsszó azonban hangsúlyozottan a *kereshetőség*. Egy-

előre elhamarkodott lenne kijelentenünk, hogy az olvasók elmélyült olvasásra fogják használni a könyvtár elektronikus könyveit. A mai olvasói gyakorlat alapján arra következtethetünk, hogy a digitális könyvtár még jó ideig könyvtári „előkutatásra” szolgál majd a felhasználók számára, amely alapján kiválaszthatják a komolyabban feldolgozandó nyomtatott forrásokat.

A digitalizálás célja ugyanakkor nem merül ki a digitalizáló könyvtár állományának népszerűsítésében. A tudomány globálissá válása és az országhatárokon átnyúló kutatás általánossá válása hosszú távon megköveteli a különböző nemzeti digitális könyvtárak integrálását és világszintű adatbázissá szervezését, legalábbis ami a szerzői jog által nem védett dokumentumokat illeti. Kérdéses persze, hogy mi lesz a sorsa a jogvédett irodalomnak egy olyan korban, amikor a jogalkotó visszamenőlegesen is képes kiterjeszteni a szerzői jogi védelmet az egyszer már felszabadult művekre, bizonytalan jövőt ígérve ezzel a szabad hozzáférésnek.¹³ A szerzői jogi szabályozás ésszerűtlen szigorúsága ellenére a könyvtárnak elemi érdeke, hogy minden eszközzel támogassa a tudáshoz való szabad és egyenlő hozzáférést, már csak azért is, mert a tudományos kiadók túlhatalma veszélyezteti a könyvtárak állományának hosszú távú megőrzését. Az elmúlt években a könyvtáraknak már hozzá kellett szokniuk, hogy előfizetett elektronikus adatbázisaik tartalma soha nem lesz saját tulajdonuk, az csak addig elérhető, amíg tart az előfizetés.¹⁴ A kereskedelmi forgalomban kapható elektronikus könyvek és az azok olvasására kifejlesztett e-könyvolvasók térhódításával azonban várható, hogy az eddig „csak” a szakfolyóiratoknál alkalmazott gyakorlat kiterjed majd az elektronikus könyvekre is.¹⁵ E fejlemények fényében egyelőre csak reménykedhetünk, hogy a szabad hozzáférés hívei előbb-utóbb felülke-rekednek a jelenlegi szerzői jogi szabályozás célszerűtlenségén.¹⁶

A gyűjteménykezelés egy másik aspektusa az egységes kereső- és adminisztrációs felület kérdése.¹⁷ Sok szakkönyvtár küzd állományának felszabdaltságával, melyet az egyes

különgyűjtemények egyedi feldolgozási gyakorlata és saját építésű szakirodalmi adatbázisaik szakterminológiája szerint változó tárgyszó-rendszere okoz. További probléma, hogy a szakkönyvtárak jelentős hányada többféle folyóirat-adatbázisra is előfizet, melyek keresőfelületei és keresőmotorjai szintén jócskán eltérnek egymástól, nem is szólva az idegen nyelvű keresés nehézségeiről. Ezek az adatbázistól függő különbségek persze érthetőek és sok esetben indokoltak is, hiszen a szakirodalmi gyűjteménykezelés részletesebb és pontosabb tárgyszókészlet használatát igényli, mint az általános dokumentum-feldolgozás. Mégis, ez a nagyfokú változatosság gyakorlatilag lehetetlenné teszi az egyes katalógusok és adatbázisok közötti átjárhatóságot, ezáltal pedig a több adatbázisban történő egyidejű keresést, szembe megy tehát a felhasználók keresésre vonatkozó elemi igényeivel. Az egységesség megteremtése ezért nagyon időszerű feladat, amelynek megoldására már eddig is számos nemzetközi együttműködésre épülő projekt indult¹⁸. Ahhoz azonban, hogy ezek rendeltetésszerűen és hatékonyan üzemelhesse-
nek, elengedhetetlen a nemzeti szinten működő könyvtárak saját katalógusainak belső rendbe-
tetele, majd az összes intézményi katalógus összehangolása, egységesítése. Elvben ez utóbbi célt szolgálják hazánkban az olyan adatbázisok, mint a MOKKA (Magyar Országos Közös Katalógus) vagy a MATARKA (Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa), ám a felhasználó szemszögéből csak újabb keresési módszertant igénylő keresőfelületek bevezetéséről van szó, melyekkel szemben az intézményi adatbázisok használata még mindig kifizetődőbbnek tűnik, hiszen azokat kényszerűségből legalább már sikerült megszokni, ha megszeretni nem is. Abban az esetben pedig, ha az egyesített keresőfelületek nem váltják ki az intézményi keresőket, hanem pusztán velük *párhuzamosan* léteznek, akkor nem érik el céljukat, nem tudják az integrált keresés élményét nyújtani. A teljességhez persze hozzátartozik, hogy a könyvtárak tárgyszó- és metaadat-készítési rendszerei igen nehezen összeegyeztethetők,

így közös adatbázisba is nehezen szervezhető. Az egységesség megteremtése érdekében tehát a könyvtáraknak együtt kell működniük országos szinten, és meg kell állapodniuk egy – lehetőleg már létező – dokumentum-feldolgozási (metaadat) világszabvány¹⁹ közös alkalmazásáról, sőt akár a feldolgozáshoz szükséges számítástechnikai infrastruktúra megosztásáról. Mint már említettem, a szabványosság hiánya nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az online tárolt tudás igen jelentős része rejtve marad vagy legjobb esetben is nehezen felkutathatóvá válik a felhasználó számára. Márpedig a könyvtár alapvető érdeke, hogy ez a helyzet megváltozzék, hiszen ezzel nemcsak az információkhoz való jobb hozzáférés, hanem a könyvtár állományának nagyobb kihasználtsága is biztosítható. Az egységesítés ugyanakkor takarékoskosságot is jelent, hiszen csökkenti az adatduplikálást és a sokféle adatbázis üzemeltetésével járó többletmunkát.

A digitális kor műfaji gazdagságához éppúgy alkalmazkodnia kell a könyvtáraknak, mint az új technológiák megjelenéséhez. Tudomásul kell vennünk, hogy a tudomány kanonikus jellegének háttérbe szorulásával és az ismeretterjesztés új informális csatornáinak kifejlődésével szükségessé vált, hogy a könyvtár olyan dokumentum-típusokat is felvegyen gyűjtőkörébe, amelyek a hagyományos anyagoknál strukturálatlanabbak és ellenőrizetlenebb körülmények között jönnek létre. Ebbe a körbe tartozik például a nyomtatott vagy elektronikus szürke irodalom, amelyet korábban ideiglenessége, kidolgozatlansága miatt a könyvtár a megállapodott tudás közvetítőjeként nem gyűjtött szisztematikusan. Az Open Access terjedésével és a felgyorsult információáramlás következményeként azonban sokkal nehezebbé vált az ismeretek minőségi kodifikációja.²⁰ Ma már elfogadott, sőt az információhoz való demokratikus hozzáférés jegyében egyenesen elvárt, hogy a könyvtár a spontán módon közzétett és lektorálatlan tartalmakat is gyűjtse vagy maga is létrehozzon ilyeneket. Kiváló lehetőség erre többek közt, ha honlapján területet ad kutatók, hallgatók, oktatók és önmaga számára

tudományos blog írására, vagy tematikus fórumokat hoz létre saját szakmai specializációjának megfelelően, illetve ha adatbázist épít a könyvtár által megválaszolt referenzs kérdésekből.²¹ Ismét hangsúlyoznunk kell: mindez nem egyszerűen arról szól, hogy haladunk a korrallal, és a korábbinál vonzóbb intézménnyé varázsoljuk a könyvtárat. Az informális tudás és tudományos kommunikáció egy helyen történő összegyűjtése és közzététele erősíti a tudományos kutatást és alkotótevékenységet azáltal, hogy elősegítve együttműködésüket új életet lehelt a kreatív közösségekbe.

A folyamatosan változó technikai-technológiai környezet és az ennek nyomán kialakuló szinte követhetetlen információs gazdagság komoly próbatétel elé állította a könyvtárak gyűjteménykezelési gyakorlatát. Szemben a nyomtatott világ homogenitásával a digitális kor formátum- és eszközpluralizmusa többé nem teszi lehetővé, hogy a tartalmat és hordozóját egységként kezeljük. A könyvtár feladata e helyett, hogy alkalmazkodva az információtechnológia dinamizmusához és helyesen gazdálkodva a rendelkezésére álló erőforrásokkal az általa közvetíteni kívánt tartalmat megtanulja mindig olyan eszközzel és formátumban eljuttatni célközönségéhez, amely annak igényeit a leghatékonyabban kielégíti. Ez elsősorban akkor sikerülhet, ha állományának minél nagyobb részét digitalizálva segíti a könyvtárban található források mind mélyebb megismerését, ha az Open Access támogatásával a tudományos eredmények és az informális tudás szélesebb körét teszi hozzáférhetővé olvasói számára, illetve együttműködve más könyvtárakkal lépéseket tesz a könyvtári adatbázisok egységesítése és átjárhatósága érdekében nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

1.1.2 Eszközök az online információ rendszerezésére

Az internetes keresőmotorok, jelesül a Google csaknem egyeduralkodóvá válása az elsődleges

keresésben jelentősen hozzájárult az olvasók számának megfogyatkozásához és a könyvtárak identitásválságának kialakulásához. Miután a világhálón szabadon áramló információ tömegének elérése egy kattintással lehetővé vált, sokan azonnal temetni kezdték a könyvtárakat, különösen azok tájékoztató szolgálatát.²² Sokáig valóban úgy látszott, a Google keresőjének látványos fejlődése, gyorsasága és kényelme „mindent visz”, és a könyvtárak sem tudnak érdemben többet nyújtani a közepes minőségű internetes találati halmazoknál.

Mára kiderült, ez nem egészen így van. Egyik oldalról az igényesebb internethasználók egyre nagyobb része ébred rá, hogy a webes források sem nem eléggé átláthatók, sem nem képesek a találatokat kiszámítható módon megjeleníteni. Az interneten talált információ emellett riasztóan instabil a folyamatosan változó tartalomnak köszönhetően.²³ Másik oldalról a könyvtárak sem annyira nélkülözhetők a kutatási folyamatban, mint azt sokan gondolták korábban. Az előző pontban én is vázoltam jó néhány olyan gyakorlati lehetőséget, amelyekkel élve a könyvtárak versenyképes alternatívát mutathatnak a Google-szintű, alacsony színvonalú kutatással szemben. Az internetes keresés azonban hibáival együtt részévé vált az életünknek, így el kell fogadnunk, hogy olvasóink sem lesznek hajlandók lemondani róla. Ésszerűnek tűnik tehát, hogy úgy kezeljük az internetes keresést, mint a szakkönyvtári kutatás érdemi kiegészítőjét²⁴, amely nagyban hozzájárulhat a színvonalas tudományos munka sikeréhez, ha a) megtanítjuk olvasóinknak helyes használatát, b) megpróbáljuk az ott fellelhető alaktalan információhalmazt céljainknak megfelelően strukturálni.

Dolgozatom első részében* már szó volt az információs írástudás jelentőségéről a digitális korban. Röviden az új típusú írástudásokról is említést tettem, amelyek központi elemeként a *kritikai gondolkodást* emeltem ki. A kritikai gondolkodás ebben a kontextusban jellemzően olyan képesség, amelyet magára hagyva, önálló mun-

* Ld. Könyvtári Figyelő, 2012. 1. sz. 17–29. p.

kavégzés által az internethasználó nem képes elsajátítani, azt csak közösségben és információs szakemberek bevonásával fejlesztheti profeszszionális szintre. Ezen a területen a szülők és az oktatási szakemberek (hacsak nem könyvtárosok vagy informatikusok is) kevésbé játszhatnak szerepet, hiszen bár sokan közülük nagyon is magas szinten rendelkeznek a kritikai gondolkodás képességével, azt jó eséllyel a nyomtatott, formális és kanonikus világban sajátították el, ezért kritikai „vészjelző rendszerük” más ingerek láttán kapcsol be, mint az internet informális közegében felnőtt gyermekeiknek, tanítványaiknak. Az idősebb korosztály tagjainak sokszor nehezeze esik elfogadni, hogy a netgeneráció²⁵ (vö. digitális bennszülöttek) közvetlenebb, szabadabb szellemű és szabadabb szájú²⁶, mint felmenői, és hogy az internet közegére is egyre inkább ez jellemző. Az 50-es, 60-as évek szülöttei következőképp azt is ritkán látják be, hogy ez az új, keresetlen stílus nem feltétlenül jelenti az abban megnyilvánuló tartalom kártékonyágát vagy megbízhatatlanságát, pontosabban a stílus vagy külalak nem tényező többé a hitelesség megítélésakor. Egyszerűen megváltoztak az információ és a tudás megnyilvánulási formái: ma már egészen más kritériumok alapján kell eldöntenünk, mi számít hiteles és használható információnak, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Eleinknek valójában jóval könnyebb volt az élete ilyen szempontból, mint nekünk. A megbízható és hasznos információnak – kissé leegyszerűsítve – egyetlen feltételnek kellett megfelelnie: nyomtatásban kellett megjelennie. Mivel a könyvkiadás sok időt, pénzt és energiát emésztett fel, nem jelenhetett meg minden nyomtatásban, még akkor sem, amikor a 20. században gombamód elszaporodtak a könyvkiadók szerte a világban. A könyvkiadásnak meg kellett térülnie, ehhez pedig érdemleges tartalommal kellett előállni. Ez a kijelentés ma már egyáltalán nem állja meg a helyét. A digitális korban az információ közzététele és megismerése gyakorlatilag költségmentes, aminek súlyos következményei vannak mind a rendelkezésre álló ismeretek mennyiségére, mind minőségére nézve. Miután pedig a

mennyiség felmérhetetlen, a minőségnek pedig nincsenek többé olyan külsődleges jelei, mint borító, papír vagy tipográfia, a megbízható információ felkutatásában és rendszerezésében hagyományosan járatos könyvtárosok ismét egy új „digitális kori” szereppel gazdagodhatnak azal, hogy a webes rengetegben való eligazodás segítőivé válnak.

A netgeneráció tagjai – bár a technológiai írástudás esetükben gyakran veleszületett képesség – stabil vonatkoztatási pontok hiányában felsőoktatási tanulmányaik kezdetén mégis nehezen képesek megítélni webes kereséseik minőségét.²⁷ Eközben a tájékoztató könyvtárosok technológiai értelemben nyilvánvalóan felkészületlenebbek, mint a digitális bennszülöttek, ugyanakkor mivel napi kapcsolatban állnak a világhálón elérhető, hiteles tudományos forrásokkal, azok értelmezése és használata többnyire nem okoz gondot számukra. A könyvtár és egyik jól meghatározható célcsoportjának információs írástudása tehát kiegészíti egymást²⁸, amit remekül ki lehetne használni a könyvtárosi gyakorlatban. Hiszem, hogy az információs írástudás tanításának és tanulásának ugyanúgy kétirányúvá kell válnia, mint minden könyvtár által közvetített tudásnak. A kritikai gondolkodás és az internetről származó tudás kontextuális elhelyezésének képességét elsőként a könyvtárosképzésben tanuló hallgatóknak kell elsajátítaniuk²⁹ gyakorló tájékoztató könyvtárosok segítségével, hogy aztán ezekkel az ismeretekkel felvértezve ők továbbadhassák információs írástudásukat jövőbeli munkahelyük célközönségének csoportos vagy akár egyéni, testreszabott foglalkozások keretében. Az igényekre szabott egyéni vagy igen kics csoportos könyvtári oktatótevékenység az információs írástudás tanításában elengedhetetlen, hiszen az olvasók korosztálytól (digitális bennszülött vagy bevándorló), státuszától (oktató vagy hallgató) és gyakorlottságtól függően különböző szinteken lehetnek. A kics csoportos és egyéni oktatás a képességek kölcsönös megosztását is megkönnyíti, vagyis lehetővé teszi, hogy a könyvtáros éppúgy tanuljon az olvasótól, ahogy az olvasó tanul tőle.³⁰ Mindez azonban csak egy feszélyezetlen,

informális környezetben képzelhető el, ahol a könyvtáros inkább koordináló, mintsem irányító szerepet játszik.

Az interaktivitás az interneten hozzáférhető ismeretek rendszerezésének folyamatában is kiemelkedő jelentőséggel bír. Egy ennyire gyorsan táguló és változó univerzumban muszáj a könyvtárnak is lehetőséget biztosítania saját elektronikus forrásai felhasználók által történő dinamikus kezelésére, tartalmi bővítésére. Ez az elképzelés első pillantásra talán ijesztőnek tűnhet, és ha nincs mögötte kellő tapasztalat vagy munkaerő-kapacitás, könnyen kaotikus helyzethez vezethet. Minél nagyobb beleszólást adunk ugyanis a felhasználónak online jelenlétünk formálására, nekünk is annál nagyobb erőket kell mozgósítanunk e folyamatok mederben tartására. Ahogy mondani szokás, a demokrácia nem a legtakarékosabb módja a kormányzásnak. Ha azonban megértjük, hogy a könyvtár a naponta változó információs környezetben többé már nem képes megjósolni, hogy az adott pillanat múltával mire fog vágyni olvasója, azt is megértjük, hogy a proaktivitást is új alapokra kell helyoznunk. Az elmúlt évek félelmetes sebességű információtechnológiai fejlődését figyelembe véve az egyetlen stabilnak látszó tendencia, hogy a fogyasztó egyre inkább képes és szándékozik is érvényt szerezni az általa használt termékhez kapcsolódó igényeinek.³¹ Nincs hát választásunk, nyitnunk kell a közösségi tudásszervezés felé. Hogy ezt mi módon tesszük, függ az adott könyvtár profiljától, stratégiai céljaitól és főleg az e célra felszabadítható anyagi és humán erőforrásaitól. Lehetőség mindenesetre több is akad az olvasók bevonására a könyvtár online jelenlétének fejlesztése érdekében.

A Web 2.0 térnyerésével mind szélesebb körben alkalmazzák az online tagging (címkézés) információrendszerezésre szolgáló módszerét. A „tag” egy adott elektronikus objektum tartalmát leíró metaadat, amely azonosíthatóvá teszi az internet információhordozó elemeit a webes keresés vagy böngészés során. Internetes tárgyszónak is nevezhetnénk akár ezeket a címkéket, amelyek elsősorban abban különböznek a ha-

gyományos tárgyszó-rendszerektől, hogy nem hierarchikusan kapcsolódnak egymáshoz, és szabadon bővíthetők az internetes közösség által. A közösségi információmegosztó oldalakon (pl. YouTube, Del.icio.us, Flickr) szabad tageket használnak a felhasználók, szakmai blogokban azonban nem ritka a kötött szókincs alapján történő címkézés. A könyvtárak online jelenlétének erősödésével és a mind kiterjedtebb digitalizálási tevékenységgel egyre nő a könyvtári elektronikus források köre, melynek rendszerezésére igen hasznosnak bizonyulhat a tagging eszköze, még akkor is, ha netán kötött szókincsen alapul, hiszen így az olvasók saját használói és szakmai igényeiknek megfelelően tehetik strukturáltabbá és kereshetőbbé a feldolgozott tartalmakat, érdemi támpontokat adva ezzel a keresőmotorok indexelő rendszerének és a tágabb felhasználói közösségnek a legrelevánsabb források felkutatására. A tagging a böngészést is segítheti, ha a használt címkékből ún. tagfelhőt készítünk, amely az egyes kulcsszavak előfordulási gyakorisága alapján vizualizálja a felhasználói tárgyszavazási preferenciákat. Az online tagging és a tagfelhő a közösségi oldalak, különösen a blogok, a linkgyűjtő- és megosztó oldalak alapvető funkcionalitásává vált az utóbbi években, a szakkönyvtárak kutatást és tudományos együttműködést támogató közegében azonban új értelmet nyerhet, hiszen nemcsak a források közötti navigációt könnyíti meg, hanem kiaknázhatóbbá is teszi a könyvtárban elérhető tudást a sikeres keresések másokkal való megoszthatósága révén, így járulva hozzá, hogy minden könyv „megtalálja a maga olvasóját”.

Az Open Access adta lehetőségek kihasználásával a szakkönyvtár az információs aggregátor szerepét is felvállalhatja, ahogy arról már esett szó az önálló archiválás előnyeit és hátrányait taglaló részben. A könyvtárak általában, a szakkönyvtárak azonban különösen sokat nyerhetnek, ha különböző webes forrásokból származó tartalmakat gyűjtene (aggregálnak) saját portáljukon³², hiszen ezzel akár teljes egészében kiválthatják a Google-szintű kereséseket.³³ A tudományos publikációk különböző OA (Open

Archive) szabvány szerint épített adatbázisainak „aratása” mellett a könyvtár az élethosszig tartó tanulás jegyében egybegyűjtheti a gyűjtőkörébe tartozó tudományterületekhez kapcsolódó Open Learning tananyagokat is³⁴, ösztönözve ezzel a felhasználók önképzését és a globális tudásmegosztást. A transzdiszciplinaritás és a tudományos kollaboráció térhódításával ugyanakkor a szakdolgozatok, disszertációk és az egyes felsőoktatási intézményekben vagy kutatóintézetekben végzett kutatások is relevánsak lehetnek a szakkönyvtárak számára, így bizonyos esetekben érdemes a más intézményben zajló tudományos munka digitális vagy digitalizált eredményeinek aggregálását is felvenni a hatékony, együttműködésre alapuló tudásmegosztás eszközei közé. A háttér mindehhez adott, hiszen az egyetemi könyvtárak jelentős része például már rendelkezik szakdolgozat- és disszertáció-adatbázissal, melyek tartalma gyakran digitális formában teljes szöveggel is hozzáférhető (pl. a Budapesti Műszaki Egyetem disszertációs adatbázisa).

Az információ-aggregáláshoz képest egyszerűbb eljárás, ám hasonlóan az internetes források strukturálásának célját szolgálja a könyvtár által megbízhatónak és jól használhatónak ítélt külső weboldalak linkjeinek összegyűjtése és tematikus rendezése a könyvtári honlapon. Ezt az eszközt már ma is széles körben alkalmazzák a könyvtárak. Ennek interaktív, közösségi alapú változataival ugyanakkor csak ritkán találkozunk könyvtári weboldalakon. A könyvtárak intézményként való csatlakozása az olyan internetes tartalommegosztó (social bookmarking) oldalakra, mint a Del.icio.us, a Digg vagy a StumbleUpon azonban csak az egyik megoldás az általunk szakmai szempontból hasznosnak és hitelesnek tartott tartalmak népszerűsítésére, ráadásul valószínűleg nem is a legkifizetődöbb. Ezeket az oldalakat a felhasználók ritkán böngészik tanulmányi vagy kutatási céllal, azok inkább az interneten való általános „szörfölést” könnyítik meg, és nem melleleg a webes mémek, kulturális divatok gyakorta megalapozatlan terjedését segítik elő. Ezek a linkgyűjtő oldalak ugyanis a források népszerűségének

alapján rangsorolják az internetes tartalmakat, ez pedig kifejezetten hátráltatja a többnyire csak az emberek egy szűk köre számára érdekes, elmélyült tudományos információhoz való hozzáférést. Miközben tehát lehetőséget kell biztosítanunk a könyvtárhasználók számára, hogy a könyvtári tartalmakat e csatornákon keresztül is megoszthassák egymással, létrehozhatjuk akár saját szakmai Diggünket, StumbleUponunkat is, amelyben a szakemberek és kutatók meghatározott tematikával, a szakmai közösség (nem a könyvtár) által ellenőrzött módon adhatják hozzá a linkadatbázishoz az általuk ajánlott tudományos tartalmakat, amelyeket aztán szintén népszerűség alapján rangsorolhatnak.

Nagy körültekintést igényel, ugyanakkor rendkívül jól egyesíti a könyvtárhasználók szétaprózódott tudását a felhasználói tartalomfeltöltés lehetővé tétele. Az ún. kommentelés, vagyis vélemények hozzáfűzése különböző webes tartalmakhoz jól ismert jelenség az online környezetben – olyannyira, hogy az elmúlt években a felhasználók elemi igényévé vált a véleménynyilvánítás lehetősége. Ezt az igényt a könyvtáraknak is képesnek kell lenniük kielégíteni, természetesen megfelelő moderálás mellett. A kommentelés ugyanakkor a valós idejű kommunikációt és nem a hosszú távú megőrzést szolgálja. E tevékenység jellegzetesen aktuális kérések, kívánalmak és állásfoglalások közlésére terjed ki, amelyek a kommunikációs folyamat során fokozatosan felülíródnak. A kommentelés így kevésbé alkalmas maradandó tudás közvetítésére és a vonatkozó tartalommal való tartós összekapcsolására. Ezen a problémán segít, ha lehetővé tesszük a felhasználók számára saját tartalom – tematikus bibliográfia, Open Access folyóiratcikk, szakdolgozat, adatok – feltöltését bármely könyvtári rendszeren keresztül elérhető elektronikus dokumentumhoz. Könyvnyebben nyomon követhető és moderálható, a kutatói közösség által ugyanakkor szintén kiválóan hasznosítható, ha az adott tartalomhoz kapcsolódó linkek vagy enciklopédikus tudás (wikipedia-szócikk, forrásmegjelöléssel ellátott idézet, definíció) beszúrását tesszük lehetővé a

könyvtárhasználók számára. Valójában a dokumentumfeltöltés és a hivatkozások csatolásának lehetősége együtt valóban hatékony kutatási segédeszköz, ám nyilvánvaló, hogy előbbi kordában tartása igen komoly erőfeszítéseket igényel a könyvtár dolgozói részéről, ezért nem könnyen megvalósítható.

A saját és könyvtáron kívüli online információk rendszerbe foglalását szolgáló, itt bemutatott ötletre jellemző, hogy azok csakis ellenőrzött környezetben és szakmailag igen felkészült könyvtárosok bevonásával működhetnek optimálisan. A szakkönyvtár számára létkérdés az általa szolgáltatott tudás minőségének megőrzése³⁵, ami a minden kontroll nélkül terjedő internetes tudás világában komoly versenylőnyként szolgálhat számára. Így tehát a fentebb említett eszközök bevezetése kizárólag abban az esetben tanácsos, ha a könyvtár képes azok karbantartására megfelelő számú informatikailag képzett és a szakkönyvtár gyűjtőkörének megfelelő tudományterületeken járatos szakembert biztosítani. A legtöbb könyvtár azonban hazánkban és külföldön egyaránt csapdahelyzettel kell, hogy szembenézzen e téren. A könyvtár olvasói egyre nagyobb arányban elpártolnak a könyvtáraktól, mivel bár elismerik, hogy azok releváns és hiteles információkkal rendelkeznek, de nem teszi lehetővé az interaktív, kollaboratív kutatást és a tudásmegosztást. Ez utóbbi támogatásához azonban olyan mennyiségű és minőségű anyagi és humán erőforrás szükséges, ami egyre kevésbé fog a könyvtárak rendelkezésére állni. Ha pedig takarékoskodva az erőforrásokkal, felügyelet nélkül nyitják meg a könyvtár elektronikus infrastruktúráját a közösségi eszközök használata előtt, akkor a hiteltelenné válás esélyével kell számolniuk, még inkább elveszítve ezáltal olvasói bázisukat.

E helyzetből az egyetlen kiút, ha a könyvtárak nagyobb energiákat fordítanak az egymással való együttműködésre, illetve egymás infrastruktúrális és szellemi kapacitásainak megosztására, egyesítésére. Egyszerűen inkább úgy kell tekintenünk az egyes szakkönyvtárakra, mint *egyetlen nagy tudásközpont specializált nyilvánaira*,

amelyek azonos elvek szerint, azonos módszerek alkalmazásával, sőt a munkaerő intézményközi (bár virtuális) átcsoportosításával válnak képesek az erőforrások gazdaságos és fenntartható felhasználására.

1.2. A könyvtárosok új készségei, lehetséges szerepei

A digitális kor ismeretszerzési gyakorlatának átalakulása és az ehhez való szükségszerű szakmai alkalmazkodás egy sor olyan új készséget és tudást feltételez a könyvtárosok részéről, amelyeket azelőtt más hivatások képviselőinek sajátjaként definiáltunk. Ennek oka részint az, hogy más tudományterületekhez hasonlóan a könyvtártudomány is egyre inkább magán viseli a transzdiszciplinaritás jegyeit, részint pedig, hogy az információtechnológiai fejlődés és az internethasználat természetessé válása a könyvtárak több hagyományos szerepét idejétműlttá tette, arra kényszerítve őket, hogy más szakmák szerep- és készségkészletéből merítve definiálják újra önmagukat.

Miközben a könyvtár legalapvetőbb, tudásközvetítő szerepe változatlan maradt, e szerepet nem lehet többé passzív módon betölteni. Amíg a tudás a könyvtáron kívül semmilyen más módon nem volt elérhető, a könyvtárosoknak sem volt más feladata, mint kezelni és bővíteni a könyv- és folyóiratállományt, és megvárni, amíg az olvasó rászorul annak használatára. Az információtechnológiai forradalmat követően azonban az információ felkutatására a mindennaposra vált világháló annyira egyszerű, gyors és kényelmes alternatívát jelentett a könyvtárakban végzett kutatás korlátozottságához és bonyolultságához képest, hogy a könyvtárak egy csapásra elveszítették egyeduralmukat az ismeretközvetítés terén. Ettől a ponttól kezdve nem az számított, mennyire teljes és minőségi a gyűjtemény, hanem hogy mennyire vonzó szolgáltatásokat tud kínálni a könyvtár az olvasók számára. Mihelyst pedig rákényszerült arra, hogy saját belső világa és fizikai állománya helyett a felhasználóra helyezze a hangsúlyt, a

könyvtár is az információs szolgáltatási verseny szereplője lett, amelyben a túlélés és a kiemelkedés egyetlen esélye, ha együtt változunk célközönségünk igényeivel.

A felhasználó-központú gondolkodás ugyanakkor a könyvtáros tudatos háttérbe vonulását és az átadó-befogadó szereposztás megfordulását vagy megszűnését is jelenti. Az új típusú ismeretszerzési folyamatban az olvasó gyakorlatilag teljes önállóságot élvez, a könyvtáros feladata pedig egyre inkább a kutatást támogató eszközöknek a kifejlesztésére és üzemeltetésére irányul.³⁶ A könyvtáros fokozódó észrevétlensége tehát sokkal inkább hasonlítható egy rendező tevékenységéhez, mint egy díszlet állandóságához. Ahogyan a rendező interpretálja és újraépíti a kezébe adott színművet, úgy alkot a könyvtáros is a létező, ám önmagában használhatatlan, kaotikus és alaktalan tudástömegeből mások által értelmezhető és használható struktúrát. Amikor a rendező kiválósága mellett a színészei is tehetségesek, az előadás bizonyára felejthetetlen élményt nyújt, hasonlóképp, ha a könyvtár használói rendelkeznek kellő információs írástudással a könyvtárban elérhető kutatástámogató lehetőségek használatához, ami színvonalas és elismert tudományos munkához vezet.

A digitális kor az informális tudás felértékelődését hozta magával, melynek következtében eltűntek a hiteles és hasznos információk felismeréséhez használt eddig biztosnak tűnő fogódzók, ami nemcsak a netgeneráció számára jelent problémát, hanem a könyvtárosok is küzdenek vele. Az információs írástudás rész-képességeinek elsajátítása ezért életbevágó számukra annak érdekében, hogy „rendezőként” az olvasói igényeknek megfelelően újrastrukturálják az információs univerzumot. E rész-képességek magukban foglalják az információ megtalálásához szükséges eszközök ismeretét, a megtalált információ értelmezésének, kritikai értékelésének, kontextusba helyezésének és az ily módon megszerzett tudás közvetítésének képességét. Az információs írástudást azonban, mint korábban láttuk, nem egyszerűen alkalmazni, hanem közvetett vagy közvetlen módon oktatni is

tudni kell. A pedagógiai készségek, legfőképp az empátia, a türelem, kommunikációs és motivációs készség következőképp egyre nagyobb jelentőséget kap a könyvtáros szakmában. Ezzel egyidejűleg a könyvtárosoknak késznek kell lenniük a kölcsönös tanítási-tanulási környezetben való részvételre, mások tudásának aktív befogadására.

A nyitottság, ezen keresztül pedig az adaptációs készség valószínűleg az a minőség, amely a legnélkülözhetetlenebb a folyton változó technológiai környezetben való tartós túléléshez. Ez nyilvánvalóan nem csak a könyvtáros szakmára érvényes megállapítás, mégis ki kell emelnünk, mivel a könyvtárak információtechnológiai kiszolgáltatottsága (hasonlóan minden más információs szolgáltatóhoz) sok más szakterülettel összehasonlítva jóval magasabb alkalmazkodási képességet igényel ahhoz, hogy egyáltalán működőképes maradjon. Az adaptációs készség felértékelődésével egyivású tendencia a tárgyi tudás jelentőségének csökkenése. A mai könyvtári közegben nem annyira konkrét könyvtárszakmai ismeretekkel, hanem az összefüggések látásának, a trendek és igények idejekorán történő felismerésének képességével kell rendelkez-nünk. A könyvtárban alkalmazott módszertani és technológiai eszközök túl gyorsan változnak ahhoz, hogy lehetőség vagy szükség lenne azok teljes körű, professzionális ismeretére. E helyett inkább azt kell látnunk, hogy milyen társadalmi-pszichológiai és filozófiai irányba tart a világ, és ez hogyan fogja befolyásolni a tudás- és ismeretszerzés gyakorlatát a jövőben. Az ennek megítéléséhez szükséges távlatos, azaz stratégiai gondolkodás az új könyvtáros (és hangsúlyozottan nem csak a könyvtárvezető) egyik alapvető képessége, amely lehetővé teszi, hogy egy lépéssel a felhasználó előtt járva proaktív módon elégítse ki annak igényeit. A stratégiai gondolkodáshoz hozzátartozik ugyanakkor az is, hogy mielőtt jelentősebb összegeket és energiát fektetünk egy új eszköz vagy alkalmazás meghonosításába, megpróbáljuk megjósolni, mi az, ami nemcsak egy múló technológiai hype,³⁷ hanem tartós tendencia, amely szervesen beépült a

felhasználók információkezelési szokásaiba is. A fenntarthatóság eszméjéből következik, hogy a hasznosság, a takarékoság és az ergonómia szempontjait maximálisan figyelembe vesszük könyvtári fejlesztéseink során.

Az új típusú könyvtáros életében egyértelműen központi szerepet játszik az információtechnológia. Kétségtelen tény, hogy erős számítógépfelhasználói ismeretek nélkül gyakorlatilag lehetetlen boldogulni a digitális kor könyvtári közegében.³⁸ Sokak vélekedésével szemben azonban nem gondolom, hogy a könyvtárosnak szükségszerűen informatikussá kell válnia ahhoz, hogy képes legyen innovatív ötletekkel előállni a könyvtár elektronikus adatbázisai, szolgáltatásai hatékonyságának, felhasználó-központúságának fokozására. Ezen a téren az alapos felhasználói szintű tudás mellett elegendő a kreativitás, illetve a technikai vívmányok iránti fogékonyság és tisztelet. Megfordítva viszont nagyon is megállja a helyét az állítás: egy könyvtárban dolgozó informatikusnak mélyrehatóan ismernie kell a könyvtár működési kultúráját, hagyományait, célközönségét és küldetését annak érdekében, hogy képes legyen együttműködni könyvtáros kollégáival a könyvtár technológiai fejlesztésében és felhasználói igényekre szabásában.

Végül, a pszicho-szociális és technikai készségeken túllépve, nem mehetünk el szó nélkül az idegennyelv-tudás³⁹ és a szerzői jogi környezet ismeretének szükségessége mellett. A világhálón található tudás jelentős része idegen, leginkább angol nyelven íródott, ezért az ott olvasható, számunkra vagy a könyvtárhasználók számára nélkülözhetetlen információk felkutatása és rendszerbe szervezése nem lehetséges aktívan alkalmazható nyelvismeret hiányában. A szerzői jogi szabályozás jelentősége a könyvtárak kontextusában nem szorul magyarázatra, két olyan új feladat látszik azonban körvonalazódni ezzel kapcsolatban, amelyet a könyvtáraknak érdemes felkarolniuk. Az egyik a nyílt hozzáférés, valamint a szerzői jog reformját szorgalmazó szakmai és lobbis csoportok elvi vagy tevőleges támogatása a tudás szabad és egyenlő terjesztése nevében, a másik pedig a hatályos szabályozás-

sal kapcsolatos szempontok és a nyílt hozzáférést lehetővé tevő alternatívák kommunikálása a könyvtárhasználók felé. E tevékenységek célja kettős, hiszen miközben felhívják a figyelmet a túlságosan korlátozó szerzői jogi szabályozás újragondolásának szükségességére, hozzájárulnak ahhoz, hogy a felhasználók, tisztába kerülve a jogi környezettel, jobban tiszteletben tartsák az alkotók jogait.

A digitális kor szakkönyvtárosának ki kell lépnie a tudás őrzőjének passzivitásából, és közelebb kerülve saját célközönségéhez magáévá kell tennie az ösztönző-támogató ismeretszerzési koordinátor aktív szerepét. Ehhez elsősorban meg kell értenie a tanulás, kutatás és kreativitás pszichológiáját, ezen keresztül pedig a felhasználókat, akiket szolgál.⁴⁰ Az új könyvtáros szelleme adaptív és nyitott a technológiai újdonságokra, mely képességét a társadalmi fejlődés irányainak feltárása és felhasználók jövőbeli elvárásainak proaktív kielégítése érdekében aknázza ki. Az interneten fellelhető információ-tömeg feltárására, rendszerezésére és hasznosítására kreatív javaslatokat fogalmaz meg, hiszen nyelvtudása és információs írástudása segítségével képes eligazodni az információk rengetegében, stratégiai gondolkodása révén pedig képes ráérezni a felhasználók maradandó ismeretszerzési igényeire. A jövő szakkönyvtárosának munkája talán kevésbé lesz látványos, mint mai társáé, ám e munka képernyőn megjelenő eredménye jelentősen hozzájárulhat egy olyan kutatói közösség létrejöttéhez, amely számára már a könyvtár és nem a Google lesz a kutatás elsődleges terepe.

1.3. A könyvtár mint tudományos közösségi tér

E dolgozat jelentős hányadát a virtuális könyvtári jelenlét tárgyalásának szenteltem abból az egyszerű okból, hogy vizsgálatom tárgya a digitális kor információszerzési gyakorlatának bemutatása volt, márpedig a könyvtár épp az információtechnológiai forradalom nyomán alakul át fizikai térben értelmezett tudásraktárból

online tudásközponttá. Nem lenne azonban teljes a kép, ha nem tennék egy-két megjegyzést a könyvtár mint hely témájában is tekintettel arra, hogy a nyomtatott állomány zsugorodása és az egyre fokozódó informatikai eszközigény mellett aligha maradhat a könyvtár ugyanaz a statikus, maradandóságot sugárzó tér és némaságba burkolózó kutatási környezet, mint amilyennek ma látjuk.

A könyvtárostársadalom kénytelen tudomásul venni, hogy a könyvtárba személyesen ellátogatók száma évről-évre csökken. A jelen dolgozatban vázolt bizonyos kutatást támogató könyvtártechnológiai eszközök bevezetése is e tendencia gyorsulásának irányába hatna, sőt az értékes szakirodalmi adatbázisok távelérésének lehetősége már ma erősíteni látszik ezt a folyamatot. A drasztikus olvasólétszám-csökkenés ellen sokak szerint a legjobb védekezés, ha internet-kávézóhoz hasonlatos térére transzformáljuk a könyvtár olvasótermeit, ahol lehet beszélgetni, enni-inni, kapcsolatokat építeni, nem utolsósorban pedig internetezni.⁴¹ Mindez azon a téves feltételezésen alapul, hogy a felhasználók azért pártolnak el a könyvtártól, mert az egy unalmas, szürke hely, ahol ráadásul csendben kell lenni. Ez a feltételezés azonban nem vagy csak részben állja meg a helyét. Ahogy arra már korábban is utaltam, az elpártolás legfőbb oka, hogy a források, amiket az olvasók a könyvtárban találnak, egyszerűen nem versenyképesek az internetes forrásokkal, mivel nehezen kereshetők és rugalmatlanul kezelhetők. Ezt a problémát pedig nemcsak nem oldja meg a könyvtár kávézóvá alakítása, hanem így még az a néhány kutató is háttal fordít a könyvtárnak, aki legalább a csend és nyugalom miatt szeretett oda járni. A könyvtárnak, *Andrew Dillon* szavaival, nem a statisztikáit kell javítania, hanem olyan térére kell válnia, amely nemcsak infrastruktúrájával, hanem megjelenésével is azt hangsúlyozza, hogy „*az egy információ keresésére, közzétételére, megosztására, osztályozására és bányászatára*” szolgáló hely.⁴²

A könyvtár helyére zajos kávézót képzelőknek azonban egy valamiben mégiscsak igazat kell

adnunk, nevezetesen, hogy a könyvtárnak valóban közösségi térére kell válnia, ám teljesen más értelemben. A tudományos együttműködés és a közösségi munka eredményezte szinergiák jelentőségének felismerésével párhuzamosan az önálló tanulás és kutatás fokozatosan háttérbe szorult, és bár eltűnni soha nem fog az ismeretszerzés eme formája, számítani lehet arra, hogy ha a könyvtárak fizikai tereiket nem alakítják át a közösségi ismeretszerzés kívánalmainak megfelelően, akkor végleg elveszíthetik olvasóikat. Ez pedig nem megengedhető, hiszen egyre inkább a könyvtár, illetőleg a szakkönyvtár lesz az egyetlen olyan fizikai tér, amely lehetővé teszi a különböző tudományterületek képviselőinek személyes találkozását és a transzdiszciplináris eszmecserét, hozzájárulva ezzel a tudományterületek közötti határok lebontásához.⁴³ Így válik a téréből tudományos inspiráló erő, amely a könyvtári közösség számára olyan előnyt jelent, amit a virtuális kapcsolatok önmagukban nem képesek nyújtani.

Másrészt a könyvtár mint tér az elmélkedés oázisát jelenti az olvasók számára, ahol a hely szelleme, a tudás és mindebben osztozó társai által körülvéve teljes egészében a tudománynak szentelhetik magukat. Ennek fényében nem véletlen, hogy felmérések szerint az egyetemi hallgatók még mindig a hagyományos olvasótermet tartják a kedvenc helyiségüknek a könyvtárban.⁴⁴

Egyértelműnek tűnik tehát, hogy a könyvtárnak mint fizikai térnek egyrészt képesnek kell lennie arra, hogy biztosítsa a kutatást segítő legmodernebb technológiát és az ehhez kapcsolódó mobil infrastruktúrát (Wi-Fi), másrészt pedig a térbeosztást alkalmassá kell tennie mind a csoportos kutatás és projektmunka végzésére, mind az önálló, elmélyült tanulásra. Ehhez szükséges, hogy a rendelkezésre álló egyetlen, osztatlan téréből rugalmasan leválasztható kisebb helyiségek legyenek kialakíthatók, amelyek mérete és elrendezése igény szerint módosítható. A közös kutatómunkát támogató térkezelésre való átállás hangszigetelő technológia alkalmazását is elengedhetetlenné teszi, hiszen mind a csoportos, mind az egyedi tanulást akadályozza az auditív interferencia.

A könyvtári épületnek az oda betérők sokféle igényét egyszerre kell tudnia kielégíteni, ami komoly fejtörést okozhat a tervezőknek, mivel ezek az igények olykor ellentmondanak egymásnak. A könyvtárlátogatók egyre inkább tudományos közösségi térként tekintenek a könyvtárra, ahol kutatási élményeiket megoszthatják egymással, és építhetik szakmai kapcsolataikat. Épp ugyanennyire vágnak arra, hogy a könyvtár lehetőséget biztosítson az elmélyült elmélkedésre és az individuális tanulásra. *A mai könyvtárhasználó elvárása, hogy rendelkezésére álljon egy hely, ahol szükség szerint kikapcsolódhat, fogyaszthat, szabadon beszélgethet társaival, ugyanakkor a rekreációs tevékenységek sem idegenek többé a könyvtári környezettől.* A könyvtár feladata, hogy erre is kialakítson egy teret az épületben, ám hangsúlyozottan az ismeretszerzési és kutatótevékenységre szánt termektől elszeparált módon. Fontos ésszben tartanunk, hogy a tanulási és kutatási környezet bár egyre több informális jellemvonást visel magán, elsődlegesen azt a célt szolgálja, hogy támogassa a kreatív tudományos munkát. Ehhez pedig nyugodt, motiváló légkört kell teremtenünk, ahol minél kevesebb a figyelemelterelő tényező.

2. Konklúzió

Évszázadokon át azért épültek könyvtárak, hogy terjesszék és az utókor számára megőrizzék az emberiség egyetemes tudását, kulturális értékeit. Ennek megfelelően hagyományosan úgy tekintünk a könyvtárra, mint a stabilitás és maradandóság megtestesítőjére, amelynek legfőbb feladata, hogy gyűjtse és archiválja az ismereteket. Mintegy harminc évvel ezelőtt azonban olyan gyökeres változások kezdődtek a könyvtárak életében, amelyek arra kényszerítettek bennünket, hogy teljes egészében újraértelmezzük a könyvtári munkát és szerepeket. E folyamat talán leglátványosabb következménye lett, hogy a könyvtár a maradandóság szimbólumából az egyik legdinamikusabban változó információs környezetté fejlődött.

A könyvtárak gépesítésének hajnalán a könyvtárosok csak annyit érzékeltek ebből az átalakulásból, hogy jelentősen gyorsabb, tisztább és hatékonyabb lett a könyvtári feldolgozás, ezáltal az olvasó számára is eredményesebben kiaknázhatóvá vált a könyvtári állomány. A gépesítési folyamat azonban döntő fordulatot vett, amikor a kilencvenes évek derekától kezdve az internet szédítő sebességgel – néhány év alatt – meghódította a világot. Attól a pillanattól, hogy a világháló, így az egy kattintással elérhető tudás az emberek mindennapi életének része és alapvető szükséglete lett, a könyvtárak hagyományos szerepe, sőt létjogosultsága is folyamatosan megkérdőjeleződik. Egyrészt érthető, hogy sokan úgy élték meg e helyzetet, hogy az internet által a könyvtár egy olyan konkurenciát kapott, aminek tartalmi gazdagságával, gyorsaságával, egyszerűségével és kényelmével lehetetlen versenyre kelni. Másrészről viszont az egész felvetés egy óriási félreértésen alapul, az internet ugyanis nem versenytárs, pláne nem ellenség, hanem nélkülözhetetlen *eszköz* arra, hogy a könyvtár misszióját, a minőségi tudás szabad és egyenlő terjesztését és az alkotó tevékenység előmozdítását minden korábbinál hatékonyabban teljesítse.

Tény, hogy e küldetéshez a hagyományos módokon már nem maradhatunk hűek, és ma már nem elég az ismeretek teljességre törekvő gyarapítása és az olvasók rendelkezésére bocsátása. Ehelyett a könyvtártudomány harmadik törvényének⁴⁵ analógiájára ma elsősorban azt kell megértenünk, hogy minden könyvtárnak meg kell találnia olvasóját. Miután az olvasó számára többé nem kényszer vagy szükségszerűség a könyvtárlátogatás, a könyvtárosnak meg kell tudni győznie őt, hogy továbbra is érdemes könyvtárba járnia, mert ott olyan módszertani vagy tudástöbblethez jut, amit az internet nem képes nyújtani. A fentiekben kísérletet tettem annak bizonyítására, hogy az internet önmagában, a maga rendezetlenségével, ellenőrizetlenségével és átláthatatlanságával valóban nem képes olyan minőségi és hatékony kutatási élményt nyújtani, mint a könyvtár, amelynek küldetésé-

ből eredő célja, hogy strukturálja, rangsorolja és a felhasználó számára kiaknázhatóvá tegye a világhálón elérhető információtömeget.

A 21. század könyvtárának azonban nem csupán az információtechnológiai fejlődést kell a maga javára fordítania ahhoz, hogy képes legyen megtartani olvasóit és teljesíteni stratégiai céljait. Nem elhanyagolható feladata az is, hogy teret biztosítson a korszellemből fakadó társadalmi és tudományos igények, illetőleg gondolati irányzatok kibontakozásának. A könyvtár ugyanis nem egyszerűen a minél magasabb színvonalú ismeretszerzést és intellektuális alkotóerőt, hanem azon keresztül közvetve a társadalom jobbítását is szolgálja. A könyvtár tudományos ismeretterjesztő munkája a nyomtatott világ biztos ismeretelméleti kapaszkodóinak elvesztése után különösen felértékelődik. Jelen dolgozatban amellet is érvelni próbáltam, hogy az ezzel járó felelősséggel a könyvtárosoknak élniük kell; nemcsak azért, hogy hosszú távon relevánsak maradjanak az információszolgáltatás területén, hanem mert a fenntarthatóság és a demokrácia értékrendjének közvetítésével hozzájárulhatnak egy kritikus, felkészült és igényes tudósgeneráció felnövekedéséhez.

A legfontosabb üzenet, amit e lapokon közvetíteni kívántam, mégis az, hogy a könyvtár küldetéstudatának megőrzése, a felhasználó-központú szemlélet, valamint a kor szellemiségének átvétele és kommunikálása mind *együtt szükséges* ahhoz, hogy a könyvtárak a digitális kor nyerteseivé váljanak. Erre elvben minden esélyük megvan, hiszen birtokolják az ismeretekhez való hozzáférés tárgyi, infrastrukturális eszközeit, és rendelkeznek az azok megszerzésére irányuló módszertani tudással. A modern könyvtárban találkozunk maga a tudás és elérésének ígérete, ám hogy az ígéret teljesített-e, az egyértelműen a könyvtároson és az ő hozzáállásán múlik. Az anyagi és emberi erőforráshiány ugyan hátráltathatja a tökéletes kutatás és ismeretszerzés könyvtári megvalósulását, szakmai nyitottsággal, felkészültséggel, empátiával és hivatástudattal azonban az akadályok ellenére is van remény, hogy a könyvtár megőrizze vezető szerepét az információszolgáltatásban.

Jegyzetek

1. Horava, 144. p.
2. Az itt leírtak természetesen, nem csupán a papírra írt szövegekre vonatkozthatók, hanem minden más „megfogható” anyagra felvitt információra is. Mivel azonban a könyvtár általunk ismert funkcióját a papíralapú könyvek, különösen pedig a könyvnyomtatás elterjedésével nyerte el, itt csak a papírfórmátumú dokumentumokat említem.
3. Kerekes, 46. p.
4. Law, J., 6. p.
5. Law, J., 5. p.
6. Tóth, 2. p.
7. Hazen, 117–118. p.
8. Lewis, 1–2. p.
9. Lewis, 3. p.
10. Vályi in: Bence et al., 108. p.
11. Vályi in: Bence et al., 109. p.
12. Cloonan-Dove in: Kresh, 374. p.: 1) A könyv használatra való; 2) Minden olvasónak meg kell találnia a könyvét; 3) Minden könyvnek meg kell találnia az olvasóját; 4) Ne raboljuk az olvasó idejét; 5) A könyvtár növekvő szervezet.
13. Lessig, 113–115. p.
14. Drótos, 1. p.
15. Kerekes, 107. p.
16. Hogy milyen túlkorlátozásra adhat alkalmat a szerzői jogi védelem túlfeszítése, jól illusztrálja Lawrence Lessig: Szabad Kultúra c. könyvében Arisztotelész Politikájának e-könyv változat kapcsán említett példája. Az elektronikus olvasóeszköz tájékoztatója szerint ez a könyv nem másolható, nem nyomtatható, de még hangosan sem hallgatható meg. Lessig, 129–130. p.
17. Law, J., 3. p.
18. Id. WorldCat (www.worldcat.org), illetve Europeana (<http://europeana.eu/portal>), amelyek az előbbi esetében a világ, utóbbi esetében Európa könyvtárainak, múzeumainak állományát aggregálják. Egységes felületen kínál metakeresési lehetőséget előfizetéses adatbázisok feltárására az Ex-Libris csoport MetaLib nevű terméke.
19. MARC, Open Archive, Dublin Core, XML, stb.
20. Hazen, 120. p.

21. Pradt Lougee in: Kresh, 93. p.
22. A referenz szolgáltatás jövőjéről bővebben ld. [Lipow in: Kresh, p. 38]
23. Hazen, 119. p.
24. Drake, 19. p.
25. N.B. Az angol nyelvű szakirodalomban gyakran hivatkoznak „the Millennials” megnevezéssel erre a korosztályra, mert a 90-es évek végén, 2000 környékén születtek.
26. Abram-Luther in: Kresh, 82. p.
27. Kones in: Kresh, 85. p.
28. Leu et. al., 1599 p.
29. Dillon, 4. p.
30. Leu et. al., 1599. p.
31. Tapscott-Williams, 158. p.
32. Law, D., 65. p.
33. Hangsúlyozandó, hogy ez nem minden esetben kívánatos, sőt általában nem is lehetséges, csak nagyon specifikus, jól körülhatárolható tartalmak keresésekor. A szakkönyvtári keresés azonban jellemzően ilyen, ezért itt érdemes megfontolni a Google-keresés kiváltását más eszközökkel.
34. Kiváló tanulási lehetőséget biztosítanak szinte minden diszciplína területén a MIT (Massachusetts Institute of Technology) első és másod diplomás ingyenes távoktatási kurzusai: <http://ocw.mit.edu>. A honlap szöveges és videoanyagokat egyaránt tartalmaz.
35. Horava, 145. p.
36. Dillon, 2. p.
37. Horava, 150. p.
38. Parry, 2. p.
39. Parry, 2. p.
40. Dillon, 6. p.
41. Dillon, 2. p.
42. Dillon, 2. p.
43. Freeman in: Kresh, 372. p.
44. Freeman in: Kresh, 372. p.
45. „Every book, its reader.” – Minden könyvnek meg kell találnia olvasóját (Ranganathan törvényeit ld. 25. p.)

Bibliográfia

- Bence György et al. *A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből*. The Culture of Periodicals from the Perspective of the Electronic Age. Budapest, L'Harmattan, 2007. 171 p.
- DILLON, Andrew: *Accelerating Learning & Discovery: Refining the Role of Academic Librarians*. In: No Brief Candle: Reconceiving Research Libraries for the 21st Century. Washington, DC, Council on Library and Information Resources, 2008. 7 p.
- DRAKE, Miriam A.: *Academic Library Challenges*. = Searcher, 2010. 9. 16–24. p.
- DRÓTOS László: Két kultúra? A © és a (cc) In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. 4. sz. 1. p.
- HAZEN, Dan: *Rethinking Research Library Collections. A Policy Framework for Straitened Times, and Beyond*. = Library Resources & Technical Services, 2010. 2. 117–120. p.
- HORAVA, Tony: *Challenges and Possibilities for Collection Management in a Digital Age*. = Library Resources & Technical Services, 2010. 3. 145, 150. p.
- KEREKES Pál: E-book kalauz. Az elektronikus könyv enciklopédiája. Budapest, Kossuth, 2011. 46., 107. p.
- Kresh, Diane (ed.). *The Whole Digital Library Handbook*. Chicago, American Library Association, 2007. 416 p.
- LAW, Derek: *Academic Digital Libraries of the Future: An Environment Scan*. = New Review of Academic Librarianship, 2009/15. 5–6., 65. p.
- LAW, John: *Academic Libraries and the Struggle to Remain Relevant: Why Research is Conducted Elsewhere*. = Sydney Online, 2009. 31. p.
- LESSIG, Lawrence: *Szabad kultúra. A kreativitás természete és jövője*. Budapest, Kiskapu, 2005. XXXII, 313 p.
- LEU, Donald J. et al.: *Toward a theory of new literacies emerging from the Internet and other information and communication technologies*. In: Theoretical Models and Processes of Reading. Eds. Robert B. Ruddel, Norman J. Unrau. 5th ed. Newark, International Reading Association, 2004. XXIV, 1728 p.
- LEWIS, David W.: *Library Budgets, Open Access and the Future of Scholarly Communication*. 2007. 4. p. (<https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/1167/DLewis%20Open%20Access%20%26%20Scholarly%20Communication.pdf?sequence=5>) 1–2. p. 3. p.

- PARRY, Julie. *Librarians Do Fly: Strategies for Staying Aloft*. In: *Library Management*, 2008. 1–2. 41–50. p.
- SCHROEDER, Ralph. *e-Research Infrastructures and Open Science: Towards a New System of Knowledge Production*. = Prometheus, 2007. 1. 2. p.
- TAPSCOTT, Don – WILLIAMS, Anthony D. *Wikinómia: hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés*. Budapest, HVG, 2007. 158. p.
- TÓTH Máté: A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban – Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügybe. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2004. 1. sz. 2. p.
- VINCENT-LANCRIN, Stéphan: *What is Changing in Academic Research? Trends and Prospects*. In: *Higher Education to 2030. Volume 2: Globalization*. OECD, 2009. 356 p.

Szabad hozzáférésűvé kell tenni a tudományos folyóiratokat

Szabad hozzáférésűvé kell tenni a tudományos folyóiratokat, ez az egyhangú döntés született a Science Europe brüsszeli közgyűlésén – tájékoztatta Pálinkás József az MTI-t.

„A Science Europe jelentős szerepet tölt be az európai kutatási-fejlesztési tervek kialakításában, az európai kutatások koordinálásában, hiszen az uniós tagországok kutatásokat végző és kutatásokat finanszírozó nem kormányzati szervezeteit egyesíti. Ötvenegye tagja között olyan rangos szervezetek találhatók, mint a németországi Max Planck Társaság és a Helmholtz Társaság, a Francia Országos Kutatási Tanács (CNRS) vagy a brit Research Council. Magyarországot az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alprogramok) és a Magyar Tudományos Akadémia képviseli” – ismertette az MTA elnöke, aki egyben a Science Europe igazgatótanácsának a tagja.

Pálinkás József kitért arra, hogy a tudományos folyóiratok előfizetési díja jelentősen megnőtt, ami ma gondot okoz minden kutatást végző szervezetnek, még a nagyoknak is.

„Ezt a problémát kísérreljük meg olyan módon megoldani, hogy szabad hozzáférésűvé tennék a tudományos folyóiratokat. Finanszírozásukat pedig oly módon oldanánk meg, hogy a cikkek publikálásáért megjelenési díjat fizetnének az intézmények, kutatók, vagy az olyan finanszírozó szervezetek, mint az OTKA. Szabad hozzáférésű lenne például mindenki számára a *Nature*. Igaz, ennek az lenne az ára, hogy a *Nature*-ben való publikálásért fizetni kellene, viszont a könyvtáraknak ezek után nem kellene megvenni a folyóiratot. Az előfizetési díj megszűnik, és átalakul publikációs díjjá” – magyarázta Pálinkás József. Hozzátette, hogy világtendenciáról van szó. A konferencián elhangzott, hogy a Harvard Egyetem is néhány folyóirat lemondására kényszerült, mert oly magasra nőttek az előfizetési költségek. Az amerikai Nemzeti Tudományos Alap (National Science Foundation) pedig a szabad hozzáférés témájában összehívta az ötven ország tudományos szervezeteit egyesítő Global Research Council konferenciáját.

„A tudomány képviselőinek elege van abból, hogy miközben ők szerzik meg a kutatások végzéséhez szükséges támogatásokat, ők állítják elő a tudományos eredményeket, ők bírálják a folyóiratokban megjelenő cikkeket, horribilis összegeket fizetnek azért, hogy az általuk létrehozott eredményekről olvashassanak. Ez egy alapvető átalakulás, amely Magyarország számára is nagyon fontos, hogy a tudományos közlés költségei csökkenjenek, ne pedig növekedjenek” – fogalmazott Pálinkás József.

Ismertetése szerint a közgyűlés döntött arról is, hogy létrehoz hat tudományos bizottságot (mérnöki tudományokban, a fizika, kémia és a matematika tudományában, orvostudományok, élettudományok, társadalomtudományok és a bölcsészettudományok) terén.

„Jó esélyünk van arra, hogy több magyar kutató is bekerüljön ezekbe a bizottságokba, amelyek jelentős mértékben alakítják majd az Európai Kutatási Térséget. A közgyűlésen döntés született arról is, hogy a Science Europe állást foglal a Horizont 2020 programmal kapcsolatban, amely az Európai Uniónak 2014-ben induló tudományos, fejlesztési és innovációs programja. A Science Europe által tömörített szervezetek meghatározó szerepet játszanak az európai kutatásokban. A Horizont 2020 megvalósíthatósága nagymértékben függ attól, hogy a legjelentősebb európai kutatási szervezetek támogatásukról biztosítják a programot” – összegezte Pálinkás József.

<http://www.nyest.hu/hirek/ingyenesse-kell-tenni-a-folyoiratokat>

(Katalist, 2012. 05. 26. Büki Balázs tájékoztatása)

A hírre reagálva Bánhegyi Zsolt (MTAK), Koltay Tibor (SZIE ÁBK) és mások is kifejtették véleményüket a Kataliston. Emlékeztettek arra, hogy a tudományos közélet régóta ismeri a nyílt hozzáférés (Open Access) fogalmát. Koltay Tibor megosztotta a Katalist olvasóival azt a linket, ahol a hallgatóival gyűjtik a könyvtári szaksajtóban megjelent, a nyílt hozzáféréssel foglalkozó cikket, referátumot, hírt, melynek elérhetősége:

<http://www.wabk.szie.hu/?q=node/228>

(A szerk.)